

fel szegényt? S a továbbiakban a dal az okot mondja el szépen, sorjában.

Tudtommal a balladának több romlatlan variánsa nyomtatásban nincs. A Veres Imre által lejegyzett orosházai változat (Nyőr. 7:288.) mutat balladánkkal rokonságot, azonban az elhomályosult cselekmény helyébe a kocsmázó férj szomorú végű családi jelenete lépett, s a név is Barna Bandira változott. Gyuri Bandi szomorú esetét elfeledték már, s a ballada egy új „falusi szenzáció“ alakító nyomait viseli magán.

(Folytatjuk.)

Dömötör Sándor.

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK.

Negyvenelés.

A *negyvenelés* szó a hívő katolikus magyar népnek azt a szokását jelenti, hogy a nagyböjtöt, v. i. a negyvennapos böjtöt a maga régi szigorúságában igyekszik megtartani.

A TSz. egy adatot közöl e szóra: *negyvenél* = húsvét előtt negyven napon át böjtöl. (Mátravich.) Hozzá vehetjük *Móra István* adatát: *negyvenöl* = hamvazószerdától húsvétig csak negyvenszer eszik.

Móra adatai annyira érdekesek, hogy érdemes szószerint ide iktatni: „Ma már aligha van, aki *negyvenöl*. Még én sokat ösmertem olyat.¹ Félegyházán, teszem, Rigó Pál keresztapám. Ma is élő ember.² Aki negyvenölt, az *böjtfogadó szerdától* húsvétig csak negyvenszer evett. Volt, aki nem is pipált azalatt, ami kegyetlenebb lehetett a nemevésnél. S a negyvenelő ember nem is beretválkozott a *nagyböjtben*. (Azt már könnyebb lehetett kiállani.) Volt olyan is, aki *száraz szerdától* (a jelzőben a magyarázat)³ húsvétig főtt ételt nem evett. Más fogadások is voltak, még az én időmben is, amik miatt — netántán válópört is lehetett volna indítani, ha az asszonyok olyan okosak lettek volna, mint most“.⁴ Amit Móra jelez utolsó mondatában, hasonló dologról *Jókai* is élcelődik a pénteki böjtről szólóban.

Békeidőben s háború alatt még magam is ismertem Szilágyi (Bács m.) magyar telepes községben idősebb embereket, akik negyvenelni szoktak. A falu legtekintélyesebb gazdáai vol-

¹ Móra Kiskúnéfélegyháza, Horgos és Zenta adatait dolgozta fel.

² Móra tanulmánya 1913-ban jelent meg.

³ *Böjtfogadó szerda, száraz szerda* a. m. hamvazó szerda.

⁴ Néprajzi Értesítő. XIV. (IX.) 79. l.

tak: bíróviselt emberek vagy esküdtek, kik Zenta környékéről, Ada és Mohol községből költöztek át Szilágyiba. *Húshagyó kedd*, v. i. farsang kedd estéjén letették a pipát s nem is vették többé elő húsvét vasárnapig. Húst nem ettek, szeszes italt nem ittak az egész nagybőjt alatt.

A Mátra vidékén, a palócoknál is járja a *negyvenelés*.

A baranyamegyei sokac-nép is szigorúan megtartja a bőjtöt. Sok sokac ház van, ahol az egész nagybőjti időben nemesak hogy húst, de még zsíros ételt sem esznek. A fele bőjtöt pedig jóformán mindenki szigorúan megtartja.⁵

Kalocsán is vannak még negyvenelők, kik az egész nagybőjtben nem esznek se húst, se zsírosat. Ugyanezt mondhatjuk a Kalocsával határos Bátya község bunyevác lakosságáról. Battyán még ma is vannak szép számmal negyvenelők. Csak olajos ételt esznek nagybőjtben, zsírosat legföljebb csak akkor, ha elfogy az olajuk. A községben olajsajtoló is van a gőzmalomban. Aki szigorúan akarja megtartani a bőjtöt, napjában csak egyszer eszik. Nagy dohányosok is vannak, akik a negyven nap alatt egyáltalában nem pipáznak.

A negyvenelésben, a népnek ezen ősi szokásában, a katolikus egyház régi, szigorú *bőjti fegyelme* tükröződik.

Az egyház a nagybőjti időszakkal készül elő a feltámadás, a *húsvét* nagy ünnepére. A nyugati egyházban eredetileg 36 napos volt a nagybőjt, a VII. századtól kezdve 40 napos. Az egyház bőjti fegyelme nagyon szigorú volt, de a nyugati egyházban idővel mind inkább enyhítettek az eredeti szigorúságon.

A nagybőjt a vezeklés ideje volt. A templomokban a *bőjti lepel* (ném. Fastentuch, Hungertuch) is figyelmeztette a híveket a magukbaszállásra. Nagybőjti időben a szentélyt a főoltárral egyetemben hatalmas függöny fődte el a hívek szeme elől.⁶ Az volt a célja, hogy bűnbánatra indítsa a népet. Azt jelképezte, hogy a bűn által Istentől elfordult lélek csak bűnbánattal juthat ismét vissza Isten kegyelmébe.

A középkorban nagyon szigorú volt az egyház bőjti fegyelme. A *teljes bőjt* (jejunium plenum) nemcsak a hústól való tartózkodást jelentette, hanem a napjában egyszeri étkezést is. Hozzájárult még az önmegtagadásnak többféle gyakorlása, alamizsnálkodás és imádság. Mindenkor az önmegtagadást tartották a bőjtölés legfontosabb elemének.

A középkori vallásos ember a nagybőjti időszakban olyan

⁵ Várady Ferenc: Baranya multja és jelenje. Pécs, 1896. I. k. 301. l.

⁶ L. Révai-lexikon *Bőjti lepel* címszó alatt. — Bővebben ír róla a Welzer—Welte-féle Kirchenlexikon *Fastentuch* címszó alatt.

életet élt, akár a kolostorba elvonult szerzetes. Mindenki vezekelt. Ha nem is nyomta lelkiismeretüket valami súlyosabb bűn, hamvazó szerdán hamvazásra mentek a templomba s felöltötték a szőrből készült *vezeklő ruhát*. Aki nem volt nyilvános vezeklésre kötelezve, rendes ruhája alatt viselte a *ciliciumot* s a *szőrruhát*. Nagyszombaton reggel letelt a hamuval való behintés s a szőrruha viselés ideje. Most az istentisztelet előtt mindenki fürödni ment.

A negyven nap alatt nemcsak húst nem ettek, hanem még a hal, vaj, sajt és tej élvezésétől is tartózkodtak. Szeszest italt, bort vagy sört nem volt szabad inni. A vadászat is tilos volt nagybőjtben. Napjában csak egyszer ettek s az étkezés pontos ideje is meg volt határozva. Aki szigorúan meg akarta tartani a bőjtöt, csak vecsernye után, vagyis naplemente után evett. Ez volt a nagybőjtre előírt étkezési idő. Más bőjti napokon a nona (kilencedóra) után v. i. mai időszámítás szerint d. u. 3 órakor ettek. Voltak, akik nagybőjtben is e szerint igazodtak.⁷

A bőjti fegyelemhez hozzátartozott az önmegtartóztatás a nemi élet terén is. Még a házasoknál is teljes önmegtartóztatást kívánt az egyház a bőjti napokon és vigiliákon. A X. században pl. a szerdára, péntekre és vasárnapra virradó éjjel kellett az önmegtartóztatásnak ezt a nemét gyakorolni. A negyvennapos nagybőjti időben külön-külön helyiségben aludtak a házastársak.⁸ Érdekes előírást találunk a *Confessionale Pseud-segherti* lapjain olyan napokra, mikor meg volt engedve a házások érintkezése. A 26. fejezet megkívánja, hogy az ú. n. debitum elvégzése után még a férj is mosakodjék meg, tisztálkodjék, mielőtt a templomba menne. (Az eredeti szöveg szavai: lavet se antequam in ecclesiam intrat.)⁹

Ha nagybőjti időben a test kívánságának engedtek a házastársak s nem tartották meg az előírt önmegtartóztatást, nagyon szigorú büntetést rótak rájuk. Nyilvános vezekléssel kellett jóvátenniök hibájukat. Erre vonatkozólag rendkívül érdekes esetet mond el *IV. Ekkehard* († 1057 után) bencés szerzetes, a szentgalleni kolostor krónikáírója. Ekkehard, ki a *Casus monasterii Sancti Galli* c. krónikában a kalandozó magyarok szentgalleni látogatását is megörökítette, elbeszéli egyik szerzetes-társa szüleinek nyilvános vezeklését.

Iso nevű szentgalleni bencés szülei a nagybőjti időben szín-

⁷ *Grupp* Georg: Kulturgeschichte des Mittelalters. Paderborn, 1908.² II. k. 105. l.

⁸ *Grupp* i. m. I. 231. és II. 105.

⁹ *Grupp* i. m. I. 231.

tén szőrruhát viseltek szokott ruházatuk alatt. Igyekeztek mindenben lelkiismeretesen megtartani a szigorú bőjti fegyelmet. A negyven nap alatt nem aludtak közös hálószobában. Nagyszombaton reggel letették a vezeklő ruhát s elvégezték a szokásos fürdést. Fürdés után azonban nem tudtak ellenállnia a test kívánságának. Bűnbeesésük miatt nagy szomorúság ülte meg lelküket. Könnyeket ontva fürödtek meg másodszor is. S újból felöltötték a csak imént letett szőrruhát, hamuval hintették meg magukat, hogy most már nyilvános vezeklést végezzenek.

Mezítláb, szőrruhában mentek a legközelebbi templomba. Ott, amint vezeklőkhöz illett, a templom kövezetén elnyúlva leborultak a pap és a hívek előtt, nyilvánosan bevallották bűnbeesésüket s feloldozást kértek.¹⁰ A pap azt a penitenciát szabta rájuk, hogy a hívek közösségén kívül élve, éjjel-nappal a templomok ajtajánál álljanak mint vezeklők. Ámde ennek a templomnak a papja tulajdonképen nem volt a saját plébánosuk. Ezért a kismise után a plébániatemplomba mentek s ott is nyilvános gyónást végeztek. A plébános és a hívek előtt nagy rimánkodással bevallották vétésüküket s arra kérték a plébánost, engedje meg nekik kivételképen, hogy már húsvét reggelén ismét a plébánia híveinek közösségébe léphessenek, v. i. bűnbocsánatot nyerjenek. A plébános először leszidta őket s elvetemülteknek, vakmerőknek bélyegezte őket; végül mégis megkönnyorült rajtuk s áldásában részesítette őket. Boldogan tértek haza. étlen-szomjan maradtak, siránkozás és virrasztás közben töltötték az éjtszakát. Felvirradt húsvét vasárnapja; kora reggel vezeklő ruhában már ott ácsorogtak a templom kapujában. Mikor mise előtt a körmenetben a keresztet kihozták a templomból, ők ketten utolsóknak álltak be a menetbe. A plébános az egész hívőseleg közreműködésével Kyrieleison éneklése közben vezette be őket a templomba s a templom legvégén jelölte ki helyüket. A pap ellenezte, hogy a többi hívővel egyetemben járuljanak a szentáldozáshoz. Amikor vége volt a hívek áldoztatásának, úgy tett a pap, mintha sebtiben még egy misét akarna mondani híveinek, karon fogta a vezeklőket s az oltárhoz vezette őket. Miután a cibóriumot felnyitotta, a könnyáztatta házaspárt a szentáldozás nyújtásával ismét visszavette a hívek közösségébe. Békekívánás és békecsók után meghagyta nekik, hogy most már tegyék le a vezeklő ruhát s menjenek haza enni. A pap kiment a templomból, a hívek pedig mindnyájan örül-

¹⁰ Grupp a II. k. 109. lapján képet is közöl az ilyen nyilvános gyónásról.

tek, hogy a vezeklők plébánosuk jóvoltából ismét visszajuthattak az egyház közösségébe.¹¹

Micsoda lelkiismeretessége volt a középkori embernek, hogy titokban elkövetett vétségeikért képes volt az emberi tekinteten, emberi félelmen felülemelkedve, csupán lelkiismerete szavára hallgatva, nyilvános vezeklést végezni!

A középkor bőjti fegyelme nagyon szigorú volt még a nyugati egyházban is. Azóta sokat enyhített az egyház a bőjt eredeti szigorúságán. Az emberiség életviszonyainak megváltozása s a megélhetés nehézségei vezették az egyházat a könnyítések megadásában. A nép azonban konzervatív. A buzgóbb hívek nem élnek az újabb engedményekkel s a maga ősi szigorúságában igyekeznek megtartani a nagybőjtöt.

Ilyen volt az egyház bőjti fegyelme a Karolingok korában.

A nagybőjt idején a *szakállt és haját* is megnövesztették, akárcsak a nyilvános vezeklők. *Sicardus* nevű régi egyházi író mondja: „Sed in ieiuniis capillos et barbam crescere permittimus, ut habitum poenitentium repraesentemus“. (Bőjti időben a haját és szakállt megnövesztjük, hogy a nyilvános vezeklők viseletét utánozzuk. *Sicardi Mitrale* II. 1.) A hajviseletet illetően azonban eltérők voltak a szokások. Egyes helyeken a nyilvános vezeklők teljesen lenyírátták hajukat, szakállukat ellenben megnövesztették. Másutt viszont az a szokás dívott, hogy hajukat is, szakállukat is szabadjára megnövesztették s vezeklésük ideje alatt se nem nyíratkoztak, se nem borotválkoztak.¹²

A magyar nép is konzervatív természetű. A magyar nép között is vannak még ú. n. *negyvenölök*. Vannak, akik hamvazó szerdától húsvétig nem esznek főtt ételt. Vannak, akik napjában csak egyszer esznek, akkor is csak olajos ételt. Tartózkodnak a szeszes italoktól, a dohányzástól. Akad, aki negyven napig nem borotválkozik, nem nyíratkozik. Házastársak önként vállalt önmegtagadást gyakorolnak a házas életben. Mind olyan dolgok, olyan fogadások, mik a középkorban hozzátartoztak az egyház bőjti fegyelméhez.

Ezeréves szokásokat őrzött meg régi épségében a magyar nép. Nemzedékről-nemzedékre öröklődtek e tisztességes szokások. A negyvenelő magyar nép a XX. században is megőrizte helyenként a X. századnak vagy még régebbi kornak bőjti fegyelmét. A magyar népnek ez a konzervativizmusa, hagyományokhoz való ragaszkodása igen tiszteletreméltó vonás. Méltó a megbecsülésre s nem illik élcélni fölötte.

(Kaloosa.)

Timár Kálmán.

¹¹ *Grupp* i. m. II. 111. és 105.

¹² *Grupp* i. m. I. 296.